

EESTI KUNSTIAKADEEMIA
VABADE KUNSTIDE TEADUSKOND

Kaasaegne kunst

Triin Tüرنpuu

Kunst on sinu ümber. Pea meeles – võid katsuda, mitte vaadata!

Magistritöö kirjalik osa

Juhendajad: Ingrid Allik, MA

Else Lagerspetz, MA

Tallinn 2023

Siiras tänu minu juhendajatele

Ingrid Allikule ja Else Lagerspetzile

Autorideklaratsioon

Kinnitan, et:

1. käesolev magistritöö on minu isikliku töö tulemus, seda ei ole kellegi teise poolt varem (kaitsmisele) esitatud;
2. kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd (teosed), olulised seisukohad ja mistahes muudest allikatest pärinevad andmed on magistritöös nõuetekohaselt viidatud;
3. luban Eesti Kunstiakadeemial avaldada oma magistritöö repositooriumis, kus see muutub üldsusele kättesaadavaks interneti vahendusel.

Ülaltoodust lähtudes selgitan, et:

- käesoleva magistritöö koostamise ja selle sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste loomisega seotud isiklikud autoriõigused kuuluvad minule kui magistritöö autorile ja magistritööga varalisi õigusi kasutatakse vastavalt Eesti Kunstiakadeemias kehtivale korrale;
- kuiõrd repositooriumis avaldatud magistritööga on võimalik tutvuda piiramatul isikute ringil, eeldan, et minu magistritööga tutvuja järgib seadusi, muid õigusakte ja häid tavasid heas usus, ausalt ja teiste isikute õigusi austavalt ning hoolivalt.

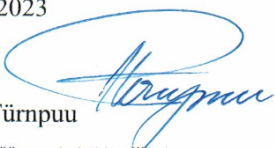
Keelatud on käesoleva magistritöö ja selles sisalduvate ja/või kirjeldatud teoste kopeerimine, plagieerimine ning mistahes muu autoriõigusi rikkuv kasutamine.

17.04.2023

(kuupäev)

Triin Tümpuu

(magistritöö autori nimi ja allkiri)



Töö vastab magistritööle esitatud nõuetele:

17.04.2023

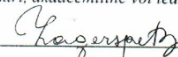
(kuupäev)

Ingrid Allik, MA

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)

Else Lagerspetz, MA

(magistritöö juhendaja allkiri, akadeemiline või teaduskraad)



Sisukord

Sisukord	5
1. Sissejuhatus	6
2. Nägemisest ja teistest meeltest	8
2.1. Elitaarne silm.....	8
2.2. Kirjeldavad käed.....	10
2.3. Nina paneb silmad mäletama.....	11
2.4. Mittenägemisest.....	12
3. Kunsti kogemine	13
3.1. Kunstnik ja pimedus.....	13
3.2. Vaadatakse silmadega, mitte kätega.....	15
3.3. Ilusate asjade värv.....	18
3.4. Pilt ütleb rohkem kui tuhat sõna.....	20
3.5. Otsides õigeid sõnu.....	21
4. Puuduta, kuulata, nuusuta, kujuta ette	24
4.1. Näituseprojekt.....	24
Kokkuvõte	27
Abstract	28
Kasutatud allikad	30

1. Sissejuhatus

Maailma tajumine toimub läbi meelte. Mõnede meelte puhul koosneb nendeni jõudev sisend energiavormist – kuulmise puhul toimub mehaaniline surve vastu kuulmekilet; nägemise puhul aga lendub foton silmamuna tagaossa. Teistel meeltel on põhisisend keemilist laadi – molekul, mis on keelel või ninas.¹ Seega võiks öelda, et kõik meeled toetuvad põhimõtteliselt puutemeelele – objekt (helilaine, foton, molekul) satub mehhaanilisse kokkupuutesse keha organiga. Puudutus hõlmab nii keha kui mõtlemist.

Puutemeele olulisusele vaatamata elame silmadega hoomatavas visuaalikeskses maailmas ning ma arvan, et enamus meist väga tihti ei mõtle sellele, millisena kogeksime maailma nägemismeeleta.

Minu esmane kokkupuude nägemise kaotanud inimesega oli aastal 2005, kui meie perre sündis kolmas laps, kes jäi 5-kuuselt pimedaks. 4-aastaselt paigaldati talle kunstläätсед, mis võimaldasid lapsel rohkem iseseisvuda ning omal käel maailma avastada. Arglikud sammud muutusid kindlamateks ning asjad, mis tuli enne tuvastada kompimise abil, said juurde visuaalse pildi. Sellest ajast alates on mind huvitanud, milline maailm vaegnägija jaoks välja näeb, ning olen proovinud seda mõista nii palju kui võimalik.

Kui igapäevaelus saab asju tuvastada katsumise teel, siis kuidas aidata kogeda kunsti, mis suurelt jaolt on visuaalne ning enamus juhtudel keelatud puudutada?

Kas nägijal on üldse võimalik pimedate inimese maailmakogemist mõista ja vastupidi? Kirjanik Georgina Kleege, kes jäi lapsena vaegnägijaks, eelistab lähtuda eeldusest, et täielikult pime inimene, isegi see, kes ei ole kunagi visuaalset maailma näinud, mõistab siiski visuaalse kogemuse kontseptsiooni. Ta väidab, et keskmine täiesti pime inimene teab lõpmatult rohkem sellest, mida tähendab olla nägija, kui keskmine nägemisega inimene teab sellest, mida tähendab olla pime.²

Aga kui usaldame ennekõike oma silmi ning ei pööra tähelepanu teistele meeltele, kas siis jääb meil saamata mõni kogemus, mis oleks meie eksisteerimisele, maailmatunnetusele oluline? Võib-olla peaksime rohkem teadvustama, milline ümbritsev keskkond ilma visuaalse pildita tunduks – katsuma, haistma, kuulama ja seda teadlikult, mitte möödaminnes.

¹ H. Gleitman, J. Gross, D. Reisberg, Psühholoogia. Tõlge eesti keelde: Kirjastus Hermes, 2014. lk 172.

² G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art. Oxford University Press, 2018, lk 7.

Nägijana kipume pimesi usaldama nägemist. Teised meeled on justkui nägemise lisad. Samas selja tagant suurel kiirusel lähenevast autost ja sellega kaasnevast potentsiaalsest ohust saame teada pigem kuulmismeele abil. Kompimise teel õpime tundma erinevaid materjale, tekstuure, mida siis seostame visuaaliga.

Antud töö raames uurin erinevate meelte rolli vaegnägijate ja nägijate elus ning kunsti kogemisel. Visuaalikeskses maailmas on tavaks öelda: „Vaadatakse silmadega, mitte kätega!“ Ammugi pole kombeks kunsti katsuda, mis minu arvates jätab kogemuse poolikuks. Praktilises osas loon kunsti kogemise võimaluse pimedas ruumis, et anda näituse küllastajale võimalus teost katsuda, kuulata ning nuusutada, aga mitte vaadata.

Mõisted

Nägemispuude puhul esineb inimesel haigusest või kahjustusest tulenevalt kas vaegnägemine, mille puhul on langenud inimese nägemisteravus ja kitsenenud nägemisväli, või tõsine nägemisteravuse langus ehk pimesus.³ Eestis elab 31.12.2022 seisuga 1193 nägemispuudega inimest.⁴ Antud töös kasutan mõisteid *nägemispuudega inimene*, *vaegnägija* ning *pime*, pidades nende terminitega ühtmoodi silmas kõiki inimesi, kellel on langenud nägemisteravus.

Puutetuur (ing. k. *touch tour*) – sobiva eestikeelset vaste mitteleidmisel tõlkisin ja võtsin kasutusele antud väljendi kirjeldamiseks kultuuriasutuste poolt nägemispuudega inimestele korraldatavaid taktilist kogemust pakkuvaid kunsti kogemise võimalusi.

³ J. Thompson, Esmane teejuht hariduslike erivajaduste mõistmiseks [Võrguteavik] / Jenny Thompson ; tõlkija: Terje Konsap ; tõlkemeeskonna juht ja toimetaja: Kadi Lukanenok ; Tallinna Ülikooli eri- ja sotsiaalpedagoogika osakond, lk 12.

⁴ Eesti Puuetega Inimeste Koda, <https://www.epikoda.ee/spetsialistile/statistika> (vaadatud 23.02.2023).

2. Nägemisest ja teistest meeltest

2.1. Elitaarne silm

Sajandeid on nägemist peetud „ülimaks“ meeleks ning läbi ajaloo on pimedaid koheldud neetutena, kes peavad tasuma enda või oma esivanemate pattude eest.⁵ Tiibetis kehtib selline arusaam tänase päevani.⁶ Nägemismeele elitaarsust rõhutab ka väljend: „Oma silm on kuningas.“

Soome arhitekt ja õppejõud Juhani Pallasmaa kirjutab, et silma domineerimine ja teiste meelte allasurumine kipuvad meid maailmast eemaldama, eraldama ja välja jätma. Modernistlik disain on majutanud intellekti ja silma, kuid on jätnud kodutuks keha ja teised meeled, aga ka meie kujutlusvõime, mälestused ja unistused.⁷

Kunsti loomisel ja kogemisel on aga väga oluline koht nendel koduta jäänud meeltel, mis aitavad olla loominguks ning asju ette kujutada. Meeled ei ole mitte ainult informatsiooni vahendamiseks, vaid nad aitavad sütitada kujutlusvõimet ning seda eriti hämaras, kui silmad hästi ei seleta. Siis hakkab aju ning kujutlusvõime eriliselt hästi tööle, sest ega asjata öelda, et hirmul on suured silmad.

Pallasmaa väidab, et kujutlusvõimet ja unistamist ergutavad hämar valgus ja vari. Selgeks mõtlemiseks tuleb nägemisteravus alla suruda, sest mõtted liiguvad hajameelselt ning ühetaoline ere valgus halvab kujutlusvõime.⁸

Kunsti loomisel võib nägemist pidada üheks olulisemaks meeleks. Auguste Rodin on öelnud: „Kes kaotab silmad, see jätab hinge hüljatuna pimedasse vangikongi, kus pole enam vähimatki lootust näha veel kord päikest, maailma valgust.“⁹

⁵ P. Trevor-Roper, *The world through blunted sight: an inquiry into the influence of defective vision on art and character*. New York I edition, 1970, lk 148-149.

⁶ L. Walker, *Blindsight*, 2006. Robinson Entertainment.
https://vimeo.com/508621901?fbclid=IwAR2ggnZAOsoMSU1JXTS1KZDuG2LY_m5SZ8y70JKCZmoBokOrWt4IyK-xtKA 5 min 10 sek (vaadatud 11.11.2022).

⁷ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*. West-Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd, 2005, lk 19.

⁸ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin*, lk. 45.

⁹ M. Merleau-Ponty, *Silm ja vaim*. Tõlkinud Mirjam Lepikult. Avatud Eesti Raamatu sarjast. Tartu: Ilmamaa, 2013, lk 56.

Nägemise dominantsusele rõhustid jõuliselt ka modernistid. Le Corbusier'le on omistatud sellised tsitaadid nagu:

„*I exist in life only if I can see.*“ (Ma eksisteerin vaid siis, kui ma näen.)

„*One needs to see clearly in order to understand.*“ (Arusaamiseks peab nägema selgelt.)¹⁰

Kuigi Le Corbusier pidas siin silmas arhitektuurilist vaatepunkti, võimalust vaadata välja ning lasta valgusel hoonesse sisse paista, siis antud töö kontekstis võib selline lähenemine tunduda üleolev ning vihjata sellele, nagu pime inimene ei eksisteeriks, sest ta ei näe, ning nagu ta ei saaks asjadest aru. Ignorantsuse toob välja samuti Kleege, öeldes:

„Nägijad arvavad, et kuna pimedatel puudub üks või mõlemad eliidmeeltest (nägemine, kuulmine), tundub, et nad peavad mittenägijate aju alastimuleerituks, vähearenenuks ja auke täis olevaks. Mittenägijate reaalsus on definitsiooni järgi summutatud, distantseeritud, ebaselge. Peale selle usuvad nägijad, et kujutlusvõime on eelkõige visuaalne. Kuigi nägijad suudavad ette kujutada midagi, mida nad pole kunagi näinud, ei usu nad, et pimedad sama suudavad.“¹¹

Los Angelese California Ülikooli neuroloogia osakonna uuringute järgi on küll aju visuaalsed piirkonnad pimedatel inimestel väiksemad kui nägevatel inimestel, kuid mittevisuaalsete alade puhul tähendati vastupidist tendentsi – pimedatel kasvasid vastava tegevusega seotud piirkonnad suuremaks.¹² MRI-masinas läbiviidud uuringute käigus märgati, et kui Braille kirja vabalt valdav pime inimene loeb seda MRI-masinas viibimise ajal, aktiveeruvad tema ajus samad piirkonnad, mis on seotud nägemisega.¹³

Seega kasutavad mittenägijad aktiivselt kõiki oma meeli – ja kui nägijad kujutavad omale asju ette vaimusilmas (ing. k. *mind's eye*), siis kas vaegnägijatel on „vaimukäsi“ (ing. k. *mind's hand*), mis aitab neil läbi kompimise kogemuse asju ette kujutada?

¹⁰ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, lk. 27.

¹¹ G. Kleege, *Blind Rage: Letters to Helen Keller*, Gallaudet University Press, 2006, lk 35-36.

¹² Blindness causes structural brain changes, implying brain can re-organize itself to adapt. Science Daily, 19.11.2019. <https://www.sciencedaily.com/releases/2009/11/091118143259.htm> (vaadatud 06.02.2023)

¹³ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 36.

2.2. Kirjeldavad käed

Nägemine on meie, nägijate informatsiooni hankimise seisukohalt olulisim meel, aga kas kuulmine, haistmine, maitsmine ning puudetundlikkus on meie igapäevaelus nii märkamatud, et oleme nad kahe silma vahele jätnud? Mida puudutamine ja puudetundlikkus inimestele annab?

Pean ennast katsumisusku inimeseks ning seda tööd kirjutades teadvustan antud asjaolu järjest rohkem. Miks mulle meeldib katsuda? Kas see tuleneb sellest, et olen keraamik ning harjunud käte abil materjali vormima? Savi puudutades saan enam informatsiooni kui seda lihtsalt vaadates. Tunnetan tekstuuri, silun, niisutan, vormin, rebin, löikan, kuni lõpuks allub materjal minu taatele ning võtab kuju, mida olen oma vaimusilmas ette kujutanud. Või kas olen keraamik hoopis tänu sellele, et mulle meeldib katsuda?

Mulle jäi poes kaugelt silma üks ilus oranž ümarate vormidega anum. Sillerdav läbipaistev klaas. Jäin mõttesse. Kas see on ikka klaas või hoopis plastmass? Läksin lähemale, katsusin, koputasin, kuulatasin. Plastmass. Kas saan alati usaldada oma silmi? Seekord andis mulle õigema vastuse materjali kohta puudutamine ja heli kuulamine, silmad valetasid.

Pallasmaa ütleb, et kõik meeled, sealhulgas nägemine, on kompimismeele laiendused; meeled on nahakoe spetsialiseerumised ja kõik sensoorsed kogemused on puudutamise viisid ja seega seotud puudetundlikkusega.¹⁴ Meeled nagu nägemine, kuulmine, haistmine suudavad reageerida stiimulitele, mis on meist väga kaugel; samas puudetundlikkuse ja maitsmise jaoks peab kontakt olema vahetu.¹⁵ Silmaga saab infot kaugusest, pole vaja luua otsest kontakti. Puudutus väljendab lähedust, kiindumust, emotsioone, sellepärast peetakse puudutamist sageli ka suhtlemismeeleks – see edastab mitte ainult sensoorset teavet, vaid ka emotsionaalseid ja sotsiaalseid teadmisi.¹⁶ Käe abil saab edasi anda emotsioone, tundeid, korraldusi ning see võib olla õrn, karm, lohutav, tuvastav.

Prantsuse filosoofil ja kirjanikul Diderot'il oli pime sõber, kellega nad teinekord arutlesid nägemist puudutavatel teemadel. Pime kaaslane teatab samuti: „Ma parema meelega tahaks, et mulle kasvaksid pikad käed, sest tundub, et käed räägivad mulle rohkem sellest, mis Kuul

¹⁴ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, lk. 12.

¹⁵ H. Gleitman, J. Gross, D. Reisberg, *Psühholoogia*, lk 172.

¹⁶ S. Walters, *Rhetorical Touch : Disability, Identification, Haptics*, lk 4.

toimub, kui nägijate silmad või teleskoobid; ja pealegi lakkavad silmad nägemast varem kui käed puudutamast.¹⁷

Kleege ütleb, et pimedada inimese puudutus ei pruugi olla tundlikum kui nägemisega inimese oma. Erinevus seisneb selles, et kogenud pimedad inimesed õpivad oma puuetaju tõlgendamata teadlikumalt.¹⁸ Mittenägijad juhivad tähelepanu sellele, et käsi on vaid üks paljudest puuetundlikkuse organitest, tähenduslikuks peetakse veel tekstuuri, temperatuuri ja vibratsiooni.¹⁹

2.3. Nina paneb silmad mäletama

Haistmisimpulsi käivitamiseks on vaja vaid kaheksat ainemolekuli, ning me suudame eristada rohkem kui 10000 erinevat lõhna. Püsivaimaks mälestuseks ükskõik millisest ruumist peetakse tavaliselt selle lõhna. „Nina paneb silmad mäletama,²⁰ ütleb Pallasmaa.

Ümbritsevat tunnetada ning meelde jätta aitavad ka näiteks taimestikust ja pinnasest välja hinguvad lõhnad ning temperatuuri muutus inimese lahkudes metsaalast või lähendes veele.²¹

Millele me mõtleme, kui tunneme mingit spetsiifilist aroomi? Kas kerkivad silme ette lapsepõlvemälestused või mõni suvine hetk sõprade ja perega? Igal inimesel ja kodul on oma lõhn, mõni meeldiv, teine mitte eriti. Sõnadega saab elavalt edasi anda lõhna ning maitset, kuid see toimib siis, kui inimesel on kirjeldatavaga mingi eelnev isiklik kogemus.

Arusaam, et pimedus võimendab mittenägijate muid meeli, on eriti juurdunud just kuulmise ja haistmise osas. Egiptuses austatakse pimedaid kaameliajajaid kõrgelt, sest kõrbes, kus nägemisest on sageli vähe kasu, annab maa lõhn juhatust.²² Seega on haistmisest mingites olukordades suurem abi kui nägemisest.

¹⁷ T.-R. Patrick, *The world through blunted sight: ...*, lk. 153.

¹⁸ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 10.

¹⁹ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 24.

²⁰ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, lk 54.

²¹ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 15-16.

²² T.-R. Patrick, *The world through blunted sight: ...*, lk 150-151.

2.4. Mittenägemisest

Salvino d'Armato hauakivile on kirjutatud: „Prillide leiutaja, andku jumal talle andeks tema patud; AD 1317“²³. Järelikult mitte kõik ei ole pidanud oluliseks selget nägemist ning mõistnud, miks teinekord on parem mitte näha.

Näiteks Ingeborg Bachmanni jutustuses „Te õnnelikud silmad“²⁴ on peategelaseks naine, kes kaotab oma prille meelega, et mitte näha ebatäiuslikkust ümbritsevas keskkonnas ning oma partneris. See võib tunduda irratsionaalne, aga siiski. Kui me kõik näeksime kehvemini, milline oleks maailm siis? Ja kas nägemispuudega inimesed tahaksid alati nägijateks saada?

Trevor-Roper kirjeldab ühe pimedate mehe kogemust, kellele pakuti võimalust nägemise osaliseks taastamiseks. Mees loobus, kuna arvas, et keskendumine väljavaatele hakata nägema oleks põhjustanud talle palju vaimseid häireid. Need, kellel oli kunagi hea nägemine, säilitavad oma aastatepikkuses pimeduses kontseptsiooni ruumist, kaugusest, värvidest ja perspektiivist, isegi kui need muutuvad aja möödudes halvemaks ja tuhmuvad. Sünnist saadik pimedad suudavad objekte ette kujutada üksnes kolmemõõtmelisena, mida kaunistavad tekstuuri ja olulisuse materjali omadused.²⁵ 3D-tuvastust töötlev ajuosa ei arene täielikult välja enne, kui me täiskasvanuks saame. Niisiis neil, kes kaotavad nägemise noores eas, pole kunagi võimalust arendada silma-aju suhte seda olulist osa, mida teadlased nimetavad kogemusest sõltuvaks plastilisuseks.²⁶

Samas on vaegnägijaid, kes sooviksid nägijaks saada. Külaskäigul Pimedate Ühingu (edaspidi PÜ) küsisin oma kahelt vestluskaaslastelt, kas nad tahaksid nägemist tagasi saada, kui see võimalik oleks. Mõlemad, sünnist saadik pime noormees ning vaegnägijast keskealine naisterahvas, ütlesid jah. Seda eelkõige uudishimust, et näha oma silmadega, mida nägijad neile kirjeldanud on.

²³ T.-R. Patrick, The world through blunted sight: ..., lk 48.

²⁴ I. Bachmann, Kolm teed järve äärde. Jutustused. Loomingu Raamatukogu, 1988, lk 51-62.

²⁵ T.-R. Patrick, The world through blunted sight: ..., lk 153.

²⁶ Do You Have an Artists Sight? (Part 1 of 3). <https://www.masteroilpainting.com/do-you-have-artists-sight/> (vaadatud 01.03.2023).

3. Kunsti kogemine

3.1. Kunstnik ja pimedus

Kuidas on nägemispuudega inimestel võimalik kogeda kunsti ilma seda nägemata? Või kas nägemise kaotanud kunstnikul on võimalik oma alal edasi tegutseda? Kunstnikud, kes eelnevalt on olnud ennekõike maalikunsti viljelejad, on pidanud peale nägemise kaotust muutma oma meediumi. Näiteks Edgar Degas, kes kaotas oma nägemisvõime hilisemas eas, taandus üha enam skulptuuri juurde, olles veendunud, et tema kompimismeel jääb alati tõseks.²⁷

Tahte luua visuaalset ilu vaatamata nägemispuudele võttis ehk kõige paremini omaks Prantsuse impressionistliku kunstiliikumise asutaja Claude Monet. Nägemise halvenedes jätkas Monet maalimist, valmistades mõned oma tunnustatumad teosed, sealhulgas maali „Le Bassin Aux Nymphéas“.²⁸

Kui pime kunstnik peaks midagi visuaalsel areenil looma, kaldub ta loomulikult skulptuuri poole?²⁹ Skulptor Henry Moore kirjutab kehalise identifitseerimise vajalikkusest kunsti tegemisel ning toob välja, et skulptor peab pidevalt püüdma mõelda ja kasutama vormi selle täielikus ruumilises tervikkuses ning andma sellele peas kindla kuju, kujutades ette nagu ta hoiaks loodavat oma käeõõnes, teades, milline keeruline vorm igast küljest välja näeb.³⁰

Skulptoril on juba eelnevalt tihedalt põimunud koostöö ajupildi ning käte vahel. Sellest tulenevalt võib ka teistel kätega loojatel nägemise kaotamisel olla lihtsam tuua oma looming vaimusilmast nähtavaks vaimukäe läbi, luues skulptuure, sest sellisel juhul on puuetundlikkus esmane vajadus. Kreeka skulptuuris suudeti täiuslikult inimfiguuri kujutada umbes tuhat aastat enne maalikunstnikke. Skulptuur oli suhtlemine modelli lihastest skulptori lihaste kaudu otse vaataja lihastele.³¹

²⁷ T.-R. Patrick, *The world through blunted sight: ...*, lk 33.

²⁸ 5 Visionaries Who Changed History (and Were Visually Impaired). *Industries for the blind and visually impaired*. <https://ibvi.org/blog/5-visionaries-who-changed-history-and-were-visually-impaired/> (vaadatud 02.03.2023).

²⁹ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 10.

³⁰ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, lk. 66.

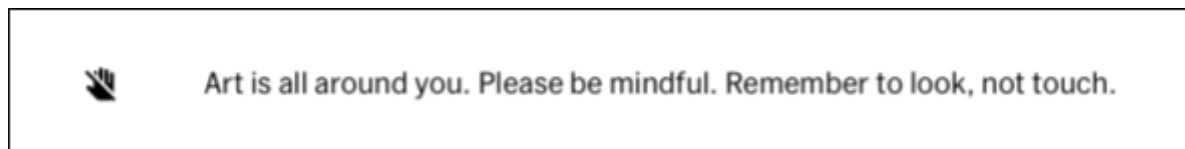
³¹ J. Pallasmaa, *Embodied and Existential Wisdom in Architecture: The Thinking Hand*, lk 101.

PÜ külaskäigul näitas keraamikaringi juhendaja Celia Piirsoo ühe sünnist saati pimedatüdruku savist voolitud koera- ja jänesefigure (Pilt.1). Eriti koera puhul oli tunda, et tegija oli suutnud viia savisse üle iga pisidetaili, mis talle oli teatavaks saanud läbi koera puudutamise. Koer oli läbi tunnetatud ninast sabaotsani, iga tema kondine nukk ning selgroog. Isegi lihtsalt vaadates tekib tunne, et sa saad aru, kuidas see koer sinu käte all võiks tunduda. Minu arvates õhkub sellest voolitud kujukesest midagi seletamatut, mis kutsub puudutama ning lähemalt uurima ikka uuesti ja uuesti.



Pilt 1. Pimedate Ühingu keraamikaringis loodud figuurid. Autori foto.

3.2. Vaadatakse silmadega, mitte kätega



Pilt 2. Külastusjuhised MoMAs. Allikas: MoMA koduleht³²

„Kunstikogemuses toimub omapärane vahetus; kunstnik annab ruumile oma emotsioone ja assotsiatsioone ning ruum laenab kunstnikule oma atmosfääri, mis meelitab ja emantsipeerib vaataja tajusid ja mõtteid,“ ütleb Pallasmaa.³³ Ameerika filosoof John Dewey lisab:

„[---] tajumiseks peab vaatleja looma oma kogemuse. Ja tema looming peab sisaldama seoseid, mis on võrreldavad nendega, mida elas läbi algupärane looja. [---]
Taasloomise aktita objekti kunstiteosena ei tajuta. [---] Tajuja teeb oma töö, nagu seda on omalt poolt teinud kunstnik.“³⁴

Muuseumi ning näituseid külastades tekib mul teinekord vastupandamatu kihk teost puudutada. Tahaksin läbi katsumise küsida, mis loo kasutatud materjal ning teose pind mulle jutustavad. Kas pind on sile, karune, soe, külm, kuidas see kõik sulandub kokku üheks tervikuks, millised assotsiatsioonid tekivad. Kuid tavaliselt muuseumides ning näitustel kunsti ning eksponaate katsuda ei tohi. Taasloomise akt, millele Dewey viitab, jääb poolikuks.

Minu arvates annab katsumine sügavama isikliku kogemuse ning parema arusaamise vormist, materjalidest, tekstuuridest. Kui ka valgus ära võtta, siis saab kujutlusvõime võimaluse ergastada ning kätega vaatajale avaneb hoopis teistsugune maailm. Maailm, mille ta loob läbi kogemise endale aju. Tööle hakkab vaimukäsi, tõlkides kogetu fantaasia ja ettekujutuse keelde.

³² MoMA Visitor guide. <https://www.moma.org/visit/guide> (vaadatud 02.03.2023).

³³ J. Pallasmaa, *The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses*, lk 13.

³⁴ J. Dewey, *Kunst kui kogemus*. TLÜ Kirjastus, 2005, lk 61.

Kleege märgib, et tema esmased teadmised kunstist on piiratud, välja arvatud neist teostest, mida tal on lubatud puudutada. Tema kogemus on olnud, et kunstnikud on palju altimad lubama inimestel oma töid puudutada kui kunstikonservaatorid.³⁵

Sama kinnitas ka Pimedate Ühingu kohatud vaegnägija KP. Ta rääkis ühingu liikmete külaskäigust Aili Vindi näitusele, kus kunstnik lubas neil katsuda oma meremaale (Pilt.3). Kuigi maali pind on lame, võib siiski mingil määral aimata pintslitööd ning värvi tekstuuri.



Pilt 3. Aili Vindi maali katsudes. Foto: Katrin Margus. Allikas: erakogu.

Avalikus ruumis olev kunst on enamasti katsumise koha pealt erand. Nereo Constantini pronksist Julia skulptuur³⁶ Veronas on puudutustest läikima löödud, eriti parem rind, sest selle katsumine pidavat tooma õnne. Kahjuks ei pidanud skulptuur turistide massile vastu ning aastal 2014 vahetati see välja koopia vastu.

³⁵ G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art, lk 5.

³⁶ Veneto inside. Juliet Statue in Verona.

<https://www.venetoinside.com/hidden-treasures/post/juliet-statue-in-verona/> (vaadatud 06.03.2023).

Samas proovivad muuseumid ning näitusesaalid leida enam võimalusi, et pakkuda ka vaegnägijatele variante kunstikogemusest suuremal määral osa saada. Näiteks New Yorgis asuvas MoMAs korraldatakse puutetuure (ing. k. *touch tour*) juba viiskümmend aastat.³⁷ Tuur kujutab endast teoste katsumist ning kui puutetuur on hästi läbi viidud, siis võib see anda sellist informatsiooni, mis ei ole paljalt silmadega nähtav. Mõningaks takistuseks võib pidada seda, et katsuma peab läbi kinnaste, kuid siiski on nüüd valged paksemad puuvillased kindad asendunud õhemate kilekinnastega.



Pilt 4. MoMA puutetuur vaegnägijatele. Allikas: MoMa kodulehekülj³⁸

Sarnaseid tuure korraldavad ka teised muuseumid, näiteks Museo Tiflogico Madridis, Smithsonian Washingtonis, Rahvusgalerii Prahast jne.

Puutetuurid on peamiselt suunatud pimedatele ning vaegnägijatele, millest kahju, sest minu arvates annaks selline kunsti käega katsumise võimalus ka nägijatele sügavam kunstikogemuse.

On ka erandeid. Jaapanis aastal 1998 avatud Otsuka Kunstimuuseum, on eriline selle poolest, et sealsetel näitustel võivad kõik kunsti katsuda, sealhulgas maale. Tõsi, need on reproduktsioonid kuulsatest lääne kunstiteostest, mis on trükitud erilise tehnoloogiaga

³⁷ MoMA Calendar. <https://www.moma.org/calendar/events/8573> (vaadatud 06.03.2023).

³⁸ MoMA Calendar. <https://www.moma.org/calendar/events/8573> (vaadatud 06.03.2023).

keraamilistele plaatidele. Katsumist võimaldab tõsiasi, et sellisel moel paljundatud kunstiteosed säilitavad värvi väidetavalt aastasadadeks ning need ei kulu katsudes.³⁹

Londoni Tate Modernis on kasutusel silikoonpadjad, et viidata Salvador Dali sulavatele kelladele. Selline lahendus kutsub pimedat külastajat tegema ristsensorset analoogiat käes oleva objekti ja maali visuaalse keele vahel.⁴⁰

Kombatavate figuuridega tuli mõned aastad tagasi välja Adamson-Ericu muuseum. Projekt „Kunst „nähtavaks“!“ tutvustab Adamson-Ericu loomingut paremiku muuseumi püsinäitusel. Kunstniku teosed on nägemispuudega inimestele lähemale toodud helindatud kirjandustõlgete, reljeefsete kunstiteoseid edasi andvate jooniste ja kombatavate figuuridega.⁴¹

Kleege'i jaoks on kõige rahuldustpakkuvamad puutetuudid hõlmanud puutetundlikkuse kogu spektrit – tekstuuri, temperatuuri, materjali ja vormi.⁴² Seega on väga tervitatav, et järjest rohkem leitakse võimalusi vaegnägijatele kunsti vahetuma tajumise loomiseks.

3.3. Ilusate asjade värv

Vorme saab mõista läbi katsumise, aga kuidas seletada värve inimesele, kes neid kunagi näinud ei ole? Ja kuidas nad värve enda jaoks seletavad?

Pimedana sündinud inimesed pole kunagi näinud, et banaanid on kollased, kuid Johns Hopkinsi ülikooli teadlased leiavad, et nagu iga nägev inimene, mõistavad pimedad, et kaks banaani on tõenäoliselt sama värvi ja miks. Seades kahtluse alla filosoof John Locke'ilt pärit veendumuse, et pimedana sündinud inimesed ei saa kunagi päriselt värvidest aru, näitas kognitiivsete neuroteadlaste meeskond, et pimedana sündinud ja nägemisega inimesed mõistavad värve tegelikult üsna sarnaselt.⁴³

³⁹ Ōtsuka Museum. Our Story. <https://o-museum.or.jp/en/publics/index/688/> (vaadatud 20.02.2023).

⁴⁰ G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art, lk 71.

⁴¹ H. Raudla, Kunst nähtavaks! Ka pimedatele. Õpetajate Leht 08.02.2019. <https://opleht.ee/2019/02/kunst-nahtavaks-ka-pimedatele/> (vaadatud 11.02.2023).

⁴² G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art, lk 11.

⁴³ Blind people can't see color but understand it the same way as sighted people, Science Daily, 16.08.2021. <https://www.sciencedaily.com/releases/2021/08/210816125707.htm> (vaadatud 11.02.2023).

Värvide seletamist aitab mõista raamat „The Black Book of Color“⁴⁴, kus on mustal lehel kontuuridega kõrgemale tõstetud kujundid, mida käega katsuda. Kujundeid ilmestavad vasakul lehepoolel üleval servas paar lauset Braille kirjas ning samad sõnad trükituna valgega alumisel äärel. Raamatus on lugu väikesest pimedast poisist Thomasest ning temapoolsest värvide tajumisest. Poiss kirjeldab värve läbi selle, kuidas mingi värv maitseb, kombates tundub, lõhnab või mis häält seda värvi asi teeb. Näiteks esimesel leheküljel on kirjas: „Thomas ütleb, et kollane maitseb nagu sinep, aga ta on sama pehme nagu tibu suled.“⁴⁵ Vastasleheküljel on tõstetud joontega kujutatud sulge.

Mittenägemise teemadega on tegelenud oma kunstipraktikas Sophie Calle. Ta küsis teoses „Pime“ („The Blind“, 1986)⁴⁶ sünnist saadik pimedatelt, mis on nende jaoks ilus. 10-aastase poisi arvates on roheline ilus. Küsides mistahes asja kohta, mis tema arvates on ilus, saab ta vastuseks, et see on roheline. Minu poja lemmikvärv on samuti roheline.

Kleege toob raamatus „Blind Rage“ välja, et teinekord on hea, kui värvid on seotud mingite asjadega. Näiteks taevasinine, mururoheline ja rubiinipunane. Värvidest saab mõelda ka temperatuuriga seoses – leegipunane, päikesekollane – või siis seostada neid tekstuuri ning lõhnaga.⁴⁷

MTÜ Kakora tegeleb kultuuri kättesaadavaks tegemisega erivajadustega inimestele ning asutuse juht Sülvi Sarapuu kirjutas oma e-kirjas⁴⁸, et on olemas osaliselt taktilised märgid värvide kirjeldamiseks, kuid tavaliselt loob värvikoodi iga teose looja:

„Lisaks on värvi ja kujundi ühendamine kokkuleppeline tegijate ja tõlgendajate vahel. [---] Luues kaarte/plaane ümbrustest ja linnade osadest kasutatakse Põhjamaades erinevaid taktiliseid pindu nagu: väike tihe täpp tähistab roheala; suurema täpi/mummuga tähistatakse jälle puid/parke; lainelise taktilise joonega tähistatakse veepindu ja nõnda edasi. [---] Alati on hõlpsam sõrmedega lugeda pinnale tõstetud kujundeid kui pinda süvendatud kujundeid.“⁴⁹

⁴⁴ M. Cottin, R. Faria, *The Black Book of Colors*, trans. Elisa Amado. Toronto and Berkeley: Greenwood Books, 2008.

⁴⁵ M. Cottin, R. Faria, *The Black Book of Colors*. <https://www.youtube.com/watch?v=h5AH-f3-2CU> 0 min 9 sek (vaadatud 09.03.2023).

⁴⁶ S. Calle, : *m'as-tu vue* / [editor, Christine Macel ; English translations, Simon Pleasance, Charles Penwarden Munich: Prestel, 2008.

⁴⁷ G. Kleege, *Blind Rage* : *Letters to Helen Keller*, lk 36.

⁴⁸ S.Sarapuu e-kiri autorile 10.02.2023.

⁴⁹ S.Sarapuu e-kiri autorile 10.02.2023.

Kunstnik John Bramblitt⁵⁰ jäi pimedaks noore mehena. Tema segab maalimiseks värvid ise ning ütleb, et eristab neid konsistentsi järgi. Näiteks valge on tihkem ning must voolavam.⁵¹ Värvide katsumine, tekstuuri ja lõhn annab talle teadmise, millist värvi ta parajasti kasutab.

3.4. Pilt ütleb rohkem kui tuhat sõna

Kui skulptuure on võimalik kombata, siis maal on enamasti juhtudel lame lõuend, mis puudutamisel ei anna aimu sisu kohta. Kujutatul võib olla teinekord ka selline kirjeldamatu miski, mis sind enda lummusesse haarab või nagu Merleau-Ponty ütleb:

„Maal [---] annab nähtava eksistentsi sellele, mida võhiklik nägemine peab nähtamatuks. Iga maali, olgu ta muidu milline tahes, praktiseerib maalimise ajal nägemise maagilist teooriat. Ta peab igatahes mõnna, et asjad kas tulevad temasse või, kui kasutada Malebranche'i sarkastilist dilemmat, et vaim väljub silmade kaudu ja läheb asjade sekka uitama, sest ta ju kohandab oma nägemust lakkamatult asjade järgi. (miski ei muutu ka siis, kui kunstnik ei maali motiivi järgi – igal juhul maalib ta sellepärast, et ta on näinud, seepärast, et maailm on nähtavad sifrid vähemalt korra temasse graveerinud)“.⁵²

Kas üldse ja kuidas on võimalik kirjeldada maali, et edasi anda mingit seda maagilist faktorit, mida saab tajuda vaid maali oma silmadega vaadates? Kas seda on võimalik edasi anda sõnade abil?

Martin Milligan, üks raamatu „Pimedusest“⁵³ autoritest, mõnab, et nägemine võib pakkuda talle maastikku või maali vaadates esteetilist naudingut, kuid kinnitab, et ta saab verbaalsete kirjelduste põhjal teada, mida ta nähtava maailma kohta teada tahab, ja et need teadmised on tema vajadustele piisavad ja erinevad vaid minimaalselt nägijate teadmistest.⁵⁴

Viimastel aastatel on muuseumid hakanud maalide puhul kasutama üha enam kirjeldustõlget. Kuid kirjeldustõlge pole midagi uut. Tegelikult on ju iga raamat või tekst kirjeldustõlge.

⁵⁰ J. Bramblitt, The Artist. <https://bramblitt.com/pages/about-us> (vaadatud 26.02.2023).

⁵¹ Blind Painter. Texas Country Reporter 19.10.2006. <https://www.youtube.com/watch?v=8P84bfFpVWE> 3 min 33 sek (vaadatud 26.02.2023).

⁵² M. Merleau-Ponty, Silm ja vaim, lk 25.

⁵³ B. Magee, M. Milligan, On Blindness: Letters between Bryan Magee and Martin Milligan, Oxford University Press, 1995, lk 5-13.

⁵⁴ G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art, lk 25.

Kirjaniku ülesanne on sõnade abil luua lugeja ajju kujutluspilt kas kaunist maastikust, olustikust, inimestest ning ka emotsioonidest.

MTÜ Kakora kodulehel on kirjeldustõlget seletatud järgnevalt:

„[---] Kirjeldamisel on võimalik kasutada kõnet või muid kommunikatsiooni vahendeid, näiteks puudutust ja keha liikumist/ asendeid. Kirjeldamine ja teos ei ole sünonüümid, vaid kirjelduse eesmärk on teha arusaadavaks/tajutavaks teose visuaalsed osad nägemispuudega inimesele. Kirjeldamisel nägija paneb teose sõnadesse ja nägemispuudega inimene moodustab teosest pildi uuesti oma meeltesse. [---] Näiteks teema illustreerimine, värvide maailma ja teose rütmi on võimalik sõnadesse panna ja moodustada võrdluspiltideks. [---] Kui teost tohib puudutada, võib kirjeldustõlk seda üsna detailselt kirjeldada.“⁵⁵

Vesteldes Pimedate Ühingu KK-ga näituste külastamisest, ütles ta, et tavaliselt on talle kunsti kirjeldanud ema. Audiogiidi seletusi pidas ta liiga pikaks ning ütles, et emapoolsed kirjeldused on talle olnud piisavad. KK-le meenus vaid üks kord, kui ta küsis maali kohta lisaküsimusi ning teda huvitas, kuidas kujutatut täpsemalt välja nägi. Maaliks oli Johann Köleri teos „Tütarlaps allikal“ (1859–1861).⁵⁶

Vaadates saame küll kiirema ülevaate kujutatust, aga kuulamine annab sügavama sissevaate. Oleneb kirjelduse põhjalikkusest, aga mulle tundub, et kuulamine võtab rohkem aega, sest info tuleb osade kaupa ning selle tõlkimine oma kujutlusse on samuti järkjärguline. Tervikpildi loomiseks tuleb pingpongitada eelnenud ja järgnevate sõnade vahel ning siis pilt puslana oma peas kokku panna.

3.5. Otsides õigeid sõnu

Kleege kirjeldab oma raamatus „More Than Meets the Eye“ audiogiidi võimalusi, mida pakub Metropolitan Museum New Yorgis. Külastajatel on võimalik valida kolme erineva tuuri vahel, millest üks on suunatud tavakülastajale, teine lastele ning kolmas pimedatele ja nägemispuudega inimestele.

⁵⁵ M. Hedman, E. Jäkkö, Kunsti kirjeldamine/kirjeldustõlkimine. Tõlge Sülvi Sarapuu <http://kakora.sarasyl.com/?page=14&lang=et> (vaadatud 11.02.2023).

⁵⁶ J. Köler, Tütarlaps allikal (1859-1861), Eesti Kunstimuuseum digitaalkogu, https://digikogu.ekm.ee/no_category/oid-11821/view_best-1(vaadatud 26.02.2023).

Lastele ning nägemispuudega külastajatele on loodud kirjeldustõlge vähem kui kolmekümnele tööle, samas kui nägijatele on hulgaliselt teoste kirjeldusi.⁵⁷ Üheks kattuvaks tuuris kirjeldatud teoseks on Henri Matisse'i „Punane stuudio“⁵⁸ (1911) ning Kleege keskendub raamatus kolmes kirjelduses kajastuvatele erinevustele ning toob välja kirjeldustõlke lõigud maalil kujutatust.⁵⁹

Pimedatele suunatud kirjeldustõlkes on värvi kohta öeldud:

„[---] Kõige hämmastavam on värv. Matisse ujutab lõuendi üle rikkaliku, sügava punase värviga, mis näeb välja nagu tomaisupp [---]“⁶⁰

Pimedate kirjeldustõlge järgib kindlat struktuuri, alustades maalil kujutatud esemete loetlemist ja kirjeldamist alt vasakult nurgast ning liikudes sealt päripäeva edasi. Kleege toob välja, et tema jaoks on raske jälgida kirjeldustõlke kindlaksmääratud struktuuri, mis kaardistab maalil olevaid objekte, alustades alt vasakult ning liikudes kellaosuti suunas edasi. Ta peab seda ebaloomulikuks.⁶¹ Tema arvates on tähtis teada, mis tõmbab esimesena vaataja tähelepanu ning miks see on oluline.

Laste audiogiid suunab lapsi pilguga mööda maali ringi liikuma ning vaatama erinevaid objekte lähemalt. Lastele avaldatakse ka saladus, et Matisse'i tegelik stuudio oli valge ning ta katsetas maalil erinevate värvidega enne, kui punase kasuks otsustas.⁶²

Nägijate audiogiid ütleb värvi kohta nii:

„[---] Värv funktsioneerib natuke nagu ajameedium, kus kõik need asjad hõljuvad, avanedes teistsugusesse maailma.“⁶³

Kuna ma ei olnud antud Matisse'i maali varem näinud, siis tahtsin selle Internetist üles otsida, aga peatasin ennast ning otsustasin enne maali vaatamist lugeda läbi, mis erinevad giidid maali kohta räägivad.

⁵⁷ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 111.

⁵⁸ MoMA Calendar. <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/5344> (vaadatud 06.03.2023).

⁵⁹ G. Kleege, *More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art*, lk 112-114.

⁶⁰ Samas, lk 112.

⁶¹ Samas.

⁶² Samas, lk 113.

⁶³ Samas, lk 114.

Kirjeldusi lugedes tekkis mul selge ettekujutus kunstniku ruumist, aknaga aia poole, mis on pungil erinevatest kunstitarvetest. Seina äärde põrandale on asetatud varasemad maalid, mis ootavad oma uut kohta kellegi elutoas. Millegipärast kujutasin ette lauda, millel lebab valge naise skulptuur ning paremal pool nurgas asuvad väiksemad skulptuurid. Maal oli minu ajus servadest hägusam, selline tumedamat kirsitooni, muutudes hajusalt heledamaks maali keskosa suunas, olles keskosale lähenedes aina helepunasem, kohati valge.

Olles väga elavalt kõigi kolme kirjelduse põhjal „Punast stuudiot“⁶⁴ ette kujutanud, otsustasin lõpuks pilti vaadata. Oma ajupildis jätsin tähelepanuta Kleege'i märkuse, et pimedatele mõeldud kirjelduses on maali värvi kohta öeldud, et see meenutab tomatisuppi. Esimesena tabas mind pettumus, et maal ei olnud üldse selline, nagu olin ette kujutanud, ning järgmine assotsiatsioon oli tomatisupp. Minu arvates oli vaegnägijate kirjelduses värvi väga täpselt tabatud, kuid Kleege toob välja, et teda häirib pimedatele värvi seletamine läbi toidu, samas kuid nägijatel seostatakse värvi pigem aja kuluga.

Millised on siis kirjeldamiseks õiged sõnad? Tundub, et ükskõik, kui täpne ning detailiderohke on kirjeldustõlge, tekib iga inimese ajus paratamatult oma ettekujutus selle kohta, milline maal välja näeb. Ja see ei pruugi sugugi kokku minna silmadega kogetavaga.

⁶⁴ MoMA Calendar. <https://www.moma.org/calendar/events/7928> (vaadatud 06.03.2023).

4. Puuduta, kuulata, nuusuta, kujuta ette

4.1. Näituseprojekt

Loodava teosega soovin anda külastajale võimaluse taasavastada oma tajusid ning kogeda kunsti nägemismeele asemel läbi kompimise, kuulamise ning haistmise.

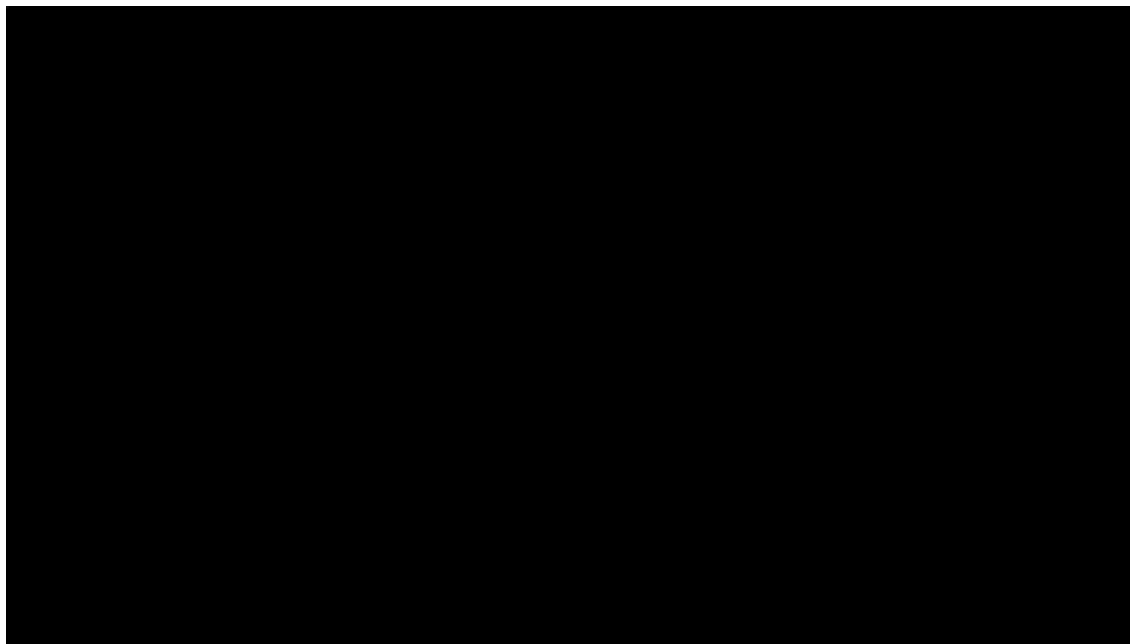
Teosed on paigutatud koridorilaadsesse kottpimedasse ruumi, mille ühest otsast pääseb sisse ning teisest välja. Sees viibides on lubatud kuulata, haista ning kompida. Keelatud on vaadata! Liikumise hõlbustamiseks ripuvad laest valged erinevate materjalidega täidetud torud, mis on teejuhtideks ühe teose juurest teise juurde liikumisel ning väljapääsu leidmisel.

Sisenedes hakkab ninna kerge lõhn, mis ehk talletub külastaja alateadvusse ning loodan, et kui ta tulevikus sarnast lõhna tunneb, meenub ilma nägemiseta kunsti kogemise tunne.

Skulptuur „Puuduta mind“ koosneb erinevatest materjalidest (tekstiil, klaas, keraamika, metall) ning on loodud taktiliseks kogemiseks. Ümbritsev pimedus aitab ärgitada kujutlusvõimet ning igäüks saab ise konstrueerida kujutluspildi, mille käed luua aitavad. Arusaama, mida objekt endast kujutab, saab endaga kaasa võtta vaimusilmas. Teos ei saa kunagi silmaga nähtavaks ning seda ei dokumenteerita.

Rippuvaid torusid pidi edasi liikudes jõutakse teoseni „Loits“, mille maalisin Eesti Kunstiakadeemias 2021. aasta sügisel toimunud töötoas (maali)alkeemia (juhendajad Sirja-Liisa Eelma, Mihkel Ilus ja Holger Loodus). Maali on lubatud katsuda, et aimu saada, kas kompimise teel saab tuvastada kujutatut ning kas kogetu läheb kokku taustal kõlava kirjeldustõlkega.

Kirjeldustõlge maalile „Loits“



Pilt 5. Maal „Loits“ pimedas ruumis.

Loits on maagiline akt – sõnaline pöördumine, mille abil tahetakse allutada üleloomulik vägi oma tahtele.⁶⁵ Mütoloogias on loitsimine sõnade maagia kasutamine ning usutakse, et sõna jõuga on võimalik inimesi mõjutada, panna neid käituma soovitud viisil ning ka ravida või neada. Muinasjuttudes mainitakse ühe nõiajoogi koostisosana konna, kes esindab transformatsiooni. Muutub ta ju väikesest munast kulleseks, kes kasvatab endale mõne aja möödudes jalad. Võib-olla sellise võime pärast on muinasjuttudes võlukonn, kes peale suudlust muutub unistuste printsiks.

Maalimine on samuti omamoodi loitsimine, läbi pintsli tõmmete ja värvide kasutuse ilmub nähtavaks teos, mis on ammu enne lõuendile ilmumist saanud oma vormi kunstniku vaimusilmas. Läbi maalimisakti laotatakse see teistele vaatamiseks.

Maal (mõõtmetega 60x60 cm lõuendil õlimaal). Maalil on kujutatud tumesinisel pinnal kahte sujuvate edasi tagasi ja erinevates suundades looklevate paksude joontega hallikaskollast mügarikku, mis kaugemalt vaadates meenutavad mägesid. Kõrgem, parempoolne ning heledam tundub olevat esiplaanil ning tumedam (vasakul) on madalam ning tagapool. Esimesena asjana tõmbab tähelepanu sidrunikollane värv,

⁶⁵ T. Kulmar, Üldine usundilugu : religiooniteaduse põhimõisted. Maailmausundid. Seletussõnastik. 2006. Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 12.

mille toonid muutuvad heledamast kollasest tumedani. Kui hakata maali vaatama alt keskelt, siis vaatab sealt välja helehall konnapea, mis on peaaegu nähtamatu, hallika sinaka varjundiga, ning selle suust lookleb krussis kurdude vahele oranž keel, nagu sositades salajasi nõiasõnu ning proovides mõjutada mõtteid. Mõtteid, mille kodu on peas, mõtteid, mis panevad tegutsema. Lähemal vaatlusel meenutavad kollased mäed aju keerdusid. Liikudes kellaosuti suunas edasi vasakule hakkavad kurrud muutuma hallikamaks ning taanduvad tahaplaanile. Enne maali vasaku keskosani jõudmist vaatab vasakul ääres vastu järgmine tume kogu. Tumehall pooleldi nähtav konn, kes rajab oma teed kurru vahelt välja ning on toetanud oma esimesed jalad tugevalt aju keerdule, valmis oma vaevumärgatavale oranžile looklevale keelele järgi ronima, olles liikumissuunaga pildi keskmise allservas oleva konna poole. Päripäeva edasi vaadates muutub väiksem mügarik tumedamaks halliks ning puutub kokku tumesinise taustaga, mis meenutab õist taevast. Tausta pintslitõmbed on tugevad ning liiguvad ülevalt vasakult diagonaalis alla kollaste mügarike suunas, meenutades mingil määral päikesekiiri ning lisades maalile helgust. Tume taust algab vasakult umbes ühe kolmandiku pealt ning laotub üle terve ülemise ääre kuni parema ülemise servani. Altpoolt algab heledam kollane kurruline ajumaastik, millest on välja astumas veel üks konn. Selgemalt on näha tema parem jalg, kuid konn ise on üle tõmmatud laia pintsliga, mis on ta poolenisti muutnud hajusaks, nagu oleks ta udus või hakkaks ära lahtuma. Niimoodi nad siis istuvad oma kolmainsuses ajukurdude soojuses, sosistades salajasi loitse kuulaja mõttelõnga mõjutamiseks.

Millise teose loob puudutaja läbi oma vaimukäe taktilset skulptuuri kombates? Milline vaade avaneb vaimusilmas kuulates maali kirjeldustõlget? Kui vaid oleks võimalik salvestada iga külastaja ajus tekkinud kujutluspildid. Mulle tundub, et neid interpretatsioone saab olema sama palju kui näituse külastajaid ning see on fundamentaalne erinevus vaid visuaalselt kunsti kogemisest, sest silmadega vaadates avaneb igale vaatajale samasugune pilt.

Kokkuvõte

Elame visuaalikeskses maailmas ning tundub, et meie teised meeled jäävad üha rohkem kodutuks, sest kipume unustama või tähelepanu alt välja jätma, et lisaks nägemisele saame informatsiooni ümbritseva kohta ka läbi puudutamise, kuulmise, haistmise ning maitsmise.

Vaegnägijatele või nägemise täielikult kaotanud inimestele on need meeled esmased informatsiooni saamise allikad ning antud töös on keskendunud kompimis-, kuulmis-, ja haistmismeele olulisusele ning kunsti kogemise võimalustele ilma nägemismeeleta.

On oluline pakkuda nägemispuudega inimestele võimalusi kunsti kogemiseks ning selle suunas tehakse järjest rohkem samme, tehes visuaalsele kunstile kirjeldustõlkeid ning luues maalidest puutemeelt ergutavaid taktiliseid koopiaid. Aeg-ajalt toimuvad maailma erinevates muuseumides puutetuurid, kus lubatakse skulpturaalseid teoseid katsuda, kuid need on eksklusiivselt suunatud nägemispuudega inimestele.

Kui kunsti looja kaotab nägemise, siis läbi puuteaistingute läbi saab leida võimalusi kunstipraktikaga jätkata. Tihti valivad sellise kunstnikud omale uueks meediumiks skulptuuri, kuid teinekord jätkatakse maalimisega kompimismeele abil.

Georgina Kleege kirjeldab, kuidas nägijad tulevad temalt pidevalt küsima Braille kirja kohta, kui ta kuskil raamatut loeb. Ta paneb seda pahaks, sest tunneb ennast nagu mingi kurioosum.⁶⁶ Ma mõistan, et see võib olla väga tüütu. Palun ka enda pojal teinekord selgitada, kuidas ta asju näeb. Ja seda mitte lihtsalt uudishimust, vaid pigem soovin ma mõista selleks, et teada paremini aidata.

Ma leian, et mida rohkem anda nägijatele võimalust kogeda, milline on mittenägija maailm, seda rohkem tekib mõistmist ning üksteisega arvestamist. Ehk siis ei jää pimedate väike maailm enam kellegile ette.⁶⁷

⁶⁶ G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art, lk 44

⁶⁷ J. Rosin, Jälle jäi mu väike maailm kellegi suurele maailmale jalgu ehk täpelistest teedest. Kättesaadav: <https://pimedateliit.ee/jakob-rosin-jalle-jai-mu-vaike-maailm-kellegi-suurele-maailmale-jalgu-ehk-tapilistest-tee-dest/> (vaadatud 10.02.2023).

Abstract

Art is all around you. Remember – you can touch, not look!

The world is perceived through senses. It could be said that all senses basically rely on the sense of touch – an object (sound wave, photon, molecule) comes into mechanical contact with an organ of the body.

Despite the importance of the sense of touch, we live in a visually oriented world, and I think that most of us very often do not think about how we would experience the world without the sense of sight.

My first contact with a person who lost his sight was in 2005, when we had our third child, who became blind at the age of 5 months. Since then I have been interested in what the world looks like for a visually impaired person and have tried to understand it as much as possible.

The first part of the paper is about the elitism of the sense of sight and how other senses have been orphaned and get less attention than sight. I will explore how non-sighted people form their reality and which senses they use to perceive their surroundings.

As a seer, we tend to blindly trust sight. The other senses are like appendages of sight. By touching, we get to know different materials, textures, which we then associate with visual vision. The senses are not only for conveying information, but they help to ignite the imagination, especially in the dark, when the eyes do not see. Then the brain and imagination start to work especially vividly, because it is not for nothing that they say that fear has big eyes.

If things can be identified via touch in everyday life, how can we explain art, which is largely visual and in most cases forbidden to touch, to people who can not see?

In the second part of the thesis I investigate what kind of possibilities there are for visually impaired people to experience art and what kind of solutions museums offer in this field. I bring examples of descriptive translations of works and tactile tours that museums provide for visually impaired people.

In the practical part of the thesis project, I reflect on the themes of the thesis and create an opportunity to experience art in a dark room in order to encourage the exhibition visitor to rely on their imagination and touch, listen and smell the work.

Kasutatud allikad

1. I. Bachmann, Kolm teed järve äärde. Jutustused. Loomingu Raamatukogu, 1988. lk 51-62.
2. S. Calle, : m'as-tu vue / [editor, Christine Macel ; English translations, Simon Pleasance, Charles Penwarden Munich: Prestel, 2008.
3. M. Cottin, R. Faria, The Black Book of Colors, trans. Elisa Amado. Toronto and Berkeley: Groundwood Books, 2008.
4. J. Dewey, Kunst kui kogemus. TLÜ Kirjastus, 2005.
5. H. Gleitman, J. Gross, D. Reisberg, Psühholoogia. Tõlge eesti keelde: Kirjastus Hermes, 2014.
6. G. Kleege, Blind Rage: Letters to Helen Keller, Gallaudet University Press, 2006.
Kättesaadav:
<https://ebookcentral.proquest.com/lib/nlibee-ebooks/reader.action?docID=4860663&qquery=> (vaadatud 15.02.2023)
7. G. Kleege, More Than Meets the Eye. What Blindness Brings to Art. Oxford University Press, 2018.
8. Kohtumine Pimedate Ühingus. Vestlus nägemispuudega inimestega, 27.02.2023.
Märkmed autori valduses.
9. T. Kulmar, Üldine usundilugu : religiooniteaduse põhimõisted. Maailmausundid. Seletussõnastik. 2006. Tartu Ülikooli Kirjastus. Kättesaadav:
<https://www.veebiraamatukogu.ee/et/item/161203/Üldine-usundilugu-religiooniteaduse-põhimõisted-Ma.../> (vaadatud 22.02.2023).
10. B. Magee, M. Milligan, On Blindness: Letters between Bryan Magee and Martin Milliga, Oxford University Press, 1995, lk 5-13. Kättesaadav:
<https://archive.org/details/onblindnesslette0000mage/page/n7/mode/2up?view=theater> (vaadatud 20.03.2023).
11. M. Merleau-Ponty, Silm ja vaim. Tõlkinud Mirjam Lepikult. Avatud Eesti Raamatu sarjast. Tartu: Ilmamaa, 2013.
12. J. Pallasmaa, Embodied and Existential Wisdom in Architecture: The Thinking Hand. Body & Society 2017, Vol 23 (I) 96-111
13. J. Pallasmaa, The Eyes of the Skin: Architecture and the Senses. West-Sussex, England: John Wiley & Sons Ltd, 2005.

14. J. Thompson, Esmane teejuht hariduslike erivajaduste mõistmiseks [Võrguteavik] / Jenny Thompson ; tõlkija: Terje Konsap ; tõlkemeeskonna juht ja toimetaja: Kadi Lukanenok ; Tallinna Ülikooli eri- ja sotsiaalpedagoogika osakond. Kättesaadav: <https://www.digar.ee/viewer/et/nlib-digar:190192/120028/page/12> (vaadatud 03.03.2023)
15. P. Trevor-Roper, The world through blunted sight: an inquiry into the influence of defective vision on art and character. New York I edition, 1970.
16. S. Walters, Rhetorical Touch: Disability, Identification, Haptics, University of South Carolina Press, 2014.

Netiallikad

1. 5 Visionaries Who Changed History (and Were Visually Impaired). Industries for the blind and visually impaired. Kättesaadav: <https://ibvi.org/blog/5-visionaries-who-changed-history-and-were-visually-impaired/> (vaadatud 02.03.2023)
2. Blindness causes structural brain changes, implying brain can re-organize itself to adapt. Science Daily, 19.11.2019. Kättesaadav: <https://www.sciencedaily.com/releases/2009/11/091118143259.htm> (vaadatud 06.02.2023)
3. Blind Painter. Texas Country Reporter 19.10.2006. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=8P84bfFpVWE> (vaadatud 26.02.2023)
4. Blind people can't see color but understand it the same way as sighted people, Science Daily, 16.08.2021. Kättesaadav: <https://www.sciencedaily.com/releases/2021/08/210816125707.htm> (vaadatud 11.02.2023)
5. J. Bramblitt, The Artist. Kättesaadav: <https://bramblitt.com/pages/about-us> (vaadatud 26.02.2023)
6. M. Cottin, R. Faria, The Black Book of Colors. Kättesaadav: <https://www.youtube.com/watch?v=h5AH-f3-2CU> (vaadatud 09.03.2023)
7. Do You Have an Artists Sight? (Part 1 of 3). Kättesaadav: <https://www.masteroilpainting.com/do-you-have-artists-sight/> (vaadatud 01.03.2023)

8. Eesti Puuetega Inimeste Koda, <https://www.epikoda.ee/spetsialistile/statistika>.
9. M. Hedman, E. Jäkkö, Kunsti kirjeldamine/kirjeldustõlkimine. Tõlge Sülvi Sarapuu <http://kakora.sarasy1.com/?page=14&lang=et> (vaadatud 11.02.2023)
10. J. Köler, Tütarlaps allikal (1859-1861), Eesti Kunstimuuseum digitaalkogu, https://digikogu.ekm.ee/no_category/oid-11821/view_best-1(vaadatud 26.02.2023)
11. MoMA Calendar. Kättesaadav: <https://www.moma.org/calendar/events/8573> (vaadatud 06.03.2023)
12. MoMA Calendar. Kättesaadav: <https://www.moma.org/calendar/exhibitions/5344> (vaadatud 06.03.2023)
13. MoMA Calendar. Kättesaadav: <https://www.moma.org/calendar/events/7928> (vaadatud 06.03.2023)
14. MoMA Visitor guide. Kättesaadav: <https://www.moma.org/visit/guide> (vaadatud 02.03.2023)
15. H. Raudla, Kunst nähtavaks! Ka pimedatele. Õpetajate Leht 08.02.2019. Kättesaadav: <https://opleht.ee/2019/02/kunst-nahtavaks-ka-pimedatele/> (vaadatud 11.02.2023)
16. J. Rosin, Jälle jäi mu väike maailm kellegi suurele maailmale jalgu ehk täpelistest teedest. Kättesaadav: <https://pimedateliit.ee/jakob-rosin-jalle-jai-mu-vaike-maailm-kellegi-suurele-maailmale-jalgu-ehk-tapilistest-teedest/> (vaadatud 10.02.2023).
17. S.Sarapuu e-kiri autorile 10.02.2023. Autori valduses.
18. L.Walker, Blindsight, 2006. Robinson Entertainment. Kättesaadav: https://vimeo.com/508621901?fbclid=IwAR2ggnZAOsoMSU1JXTS1KZDuG2LY_m5SZ8y70JKCZmoBokOrWt4IyK-xtKA (vaadatud 11.11.2022)
19. Veneto inside. Juliet Statue in Verona. Kättesaadav: <https://www.venetoinside.com/hidden-treasures/post/juliet-statue-in-verona/> (vaadatud 06.03.2023)
20. Ōtsuka Museum. Our Story. Kättesaadav: <https://o-museum.or.jp/en/publics/index/688/> (vaadatud 20.02.2023).